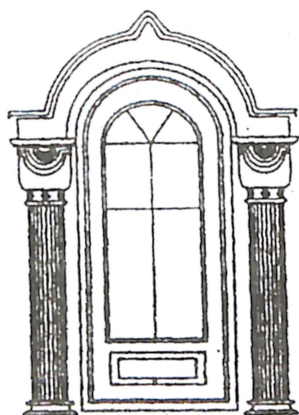

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ

УКУЛЬТУРА УКРАЇНИ

ВИПУСК 5
Мистецтвознавство

Збірка наукових праць

Харків ХДАК 1999

В.М.Осадча
І.С.Польський

ХАРКІВСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ КУЛЬТУРИ ЯК ОДИН ІЗ ЦЕНТРІВ ВИВЧЕННЯ ФОЛЬКЛОРНОГО ПРОЦЕСУ НА СЛОБОЖАНЩИНІ

Влітку 1969 року в Москві відбулася нарада представників нечисленних на той час інститутів культури СРСР, на якій розгорілася гостра дискусія щодо подальшого пошуку кардинального напрямку нової тоді галузі вищої освіти. Головним чином це стосувалося відповіді на запитання: чим повинен відрізнятися вихованець інституту культури від суміжних гуманітарних чи художньо-мистецьких вузів? Яка риса для його постаті є найхарактернішою? Обговорення взаємоузгоджених та узагальнених навчальних планів практично неможливо без з'ясування головної мети навчального процесу молодих вузів культури.

Суперечки припинилися після аргументованого виступу одного з корифеїв музикознавства, автора цілої низки ґрунтовних досліджень професора Г.Я.Рижкіна (керівника кафедри музикознавства Московського інституту культури). Він переконливо довів, що вихованець інституту культури, перш за все, повинен бути активно діючим фольклористом. На відміну від вихованців суміжних вузів, за характером своєї діяльності він повинен постійно перебувати у колі народної пісні, народної інструментальної музики, хореографії, словесної творчості, постійно мати безпосередні контакти з народними співаками, гуртами, аматорами, працювати в неповторній атмосфері побутування традиційного фольклору. Наше завдання, завдання всіх ділянок вузів культури - не тільки озброїти студентів комплексом необхідних знань та навичок, а й прищепити почуття гордості за оті безцінні скарби народної мудрості і колективного генія народу, почуття відповідальності за їх долю і життя. Справа не лише в тому, якими будуть наші навчальні плани, не лише в кількості годин, а й у наданні фольклористичного напрямку всьому навчальному процесові в масштабах вузу або факультету. Якщо наш студент буде п'ять років вдихати аромат фольклористики, вболіватиме за долю народної пісні, то зможе стати тим, хто завжди був і буде необхідною людиною - переконаним ентузіастом-фольклористом.

Ця концепція є основою заключного документа, одностайно підтриманого учасниками наради. Втім, дисципліну «народна пісенна творчість» не відразу впроваджено до навчальних планів. Російські інстанції, завдяки авторитету проф. Рижкіна, досить оперативно погодилися спочатку на факультатив, дещо пізніше - на планову дисципліну (слід зауважити, що

вже тоді Московський і Ленінградський інститути культури могли вносити деякі корективи у централізовані навчальні плани).

Проте, коли у 1973 році в Москві знову відбулася нарада з питань народної творчості, під час узагальнення досвіду перших років викладання нового предмета представниця Харкова обмежилася роллю спостерігача, оскільки в нашому інституті такий курс тривалий час не був уведений. За державно-партійними нормами, обидва факультети нашого інституту - бібліотечний і культосвітній - існували для того, щоб готувати пропагандистів радянського способу життя, носіїв і розповсюджувачів суто партійних норм мислення і поведінки, слухняних солдатів ідеологічного фронту боротьби за перемогу марксистсько-ленінської теорії.

Студенти протягом тисяч навчальних годин (без урахування вивчення «першоджерел» у понаднавчальні години) вивчали тонни «конче необхідних» відомостей про історію КПРС, звичайно, підредаговану, діалектичний та історичний матеріалізм, марксистсько-ленінську філософію, педагогіку, етику, естетику тощо.

Після московської наради кафедра теорії музики інституту стала ініціатором створення студентського наукового гуртка, який завдяки ентузіазму викладачів (перш за все - Д.М.Березовської) відразу ж перетворився на осередок тих, хто любить народну пісню, своєрідний клуб однодумців - майбутніх баяністів, диригентів, бібліотекарів, естрадників, хормейстерів тощо. Всіх цих дівчат та юнаків об'єднувала любов до справжньої музики - народної пісні, народної та класичної інструментальної музики, - всупереч несамовитій пропаганді антимузичного репертуару напівписьменних «зірок» комерційного шоу-бізнесу. На цих щирих зустрічах залюбки співали народні пісні, слухали чудову музику в записах та виконанні кращих харківських митців, залучали композиторів і поетів, бандуристів та літніх жінок із сільських гуртів, колядували і щедрували, проводили загальноузовівські конкурси на краще виконання народних пісень, творів українських композиторів (серед переможців одного з таких конкурсів був Василь Шейко - нині ректор ХДАК, академік). На засіданнях гуртків відбувалися творчі дискусії, робилися перші спроби наукової розробки окремих питань музичної фольклористики. Так, Михайло Буряк, почавши з невеликого реферату про наші славетні «троїсті музики», після закінчення інституту став аспірантом Української академії наук (інституту мистецтвознавства, фольклору і етнографії) і успішно захистив дисертацію, присвячену цій популярній формі народного музикування. З кожним роком в активі гуртка, який з часом набув статусу студентського наукового товариства (далі - СНТ), почали з'являтися нові і нові лауреати міських та республіканських конкурсів студентських наукових праць. До роботи СНТ охоче приєднувалися викладачі інших кафедр. Щотижня в актовому залі головного корпусу студенти бібліотечного факультету збиралися на

політгодину, з нетерпінням чекаючи на чергову лекцію-концерт музичного лекторія студентів - учасників нашого гуртка. На тому ж бібліотечному факультеті ентузіасти - студенти і викладачі факультету культосвітньої роботи організували хор народної пісні, який з часом набув звання «народний самодіяльний» і мав багату концертну практику в місті та області; навчали бажаючих основам музичної грамоти та гри на фортепіано, баяні, сопілці, впровадили музично-фольклорний лекторій для мешканців мікрорайону. Саме так. спілкуючись у СНТ, виховувалися активні пропагандисти народного і професійного музичного мистецтва України. Нині це - досвідчені фахівці: викладачі, методисти народної творчості.

Але в 60-70-ті роки гостро відчувалася необхідність систематичного, стабільного, суто професійного курсу з традиційної музичної культури, цілого комплексу спеціальних дисциплін. Значна частина навчальних закладів культури і мистецтва за умовами часу рішуче стала на шлях фольклоризації навчального процесу.

У Харківському інституті культури тільки у 1988-1989 навчальному році у складі кафедри хорового диригування виникла секція фольклору (в Києві на цей час уже активно працювали дві музично-фольклорні кафедри).

На перший курс зарахували 5 студентів: у експериментальному навчальному плані, нарешті, передбачалися заняття з народної музичної творчості, фольклорного ансамблю, розшифровки польових записів народних пісень, набуття навичок народної манери співу, гри на народних інструментах: сопілці, баяні, скрипці, цимбалах, бандурі, домрі тощо. Студенти співали у народних гуртах, училися керувати ними, виїздили на фольклорну практику.

Перша фольклорна експедиція, керівником якої була викладач А.В. Гуріна, виявилася при всіх організаційних труднощах та відсутності належної технічної бази дуже корисною, була активним виходом у практику польової фольклористичної роботи, сферою перевірки рівня знань та навичок, набутих у класі.

Зі зміною керівництва ХДІК (1989) пов'язані кардинальні зрушення у навчально-виховній роботі, зокрема у справі формування майбутніх керівників аутентичних гуртків, ансамблів збирачів та захисників народної пісні, викладачів, фольклористів-дослідників. У березні 1991р. було нарешті створено першу фольклористичну кафедру - кафедру українського народного співу та музичного фольклору. У її складі - викладачі-фольклористи, фахівці народного сольного і гуртового співу, хорові диригенти, керівники фольклорних ансамблів, викладачі інструментальних класів: бандури, сопілки, скрипки, цимбал, баяна. Першочерговим завданням кафедри було зробити Харківський державний інститут культури одним із центрів розвитку фольклористики і фольклорного виконавства на Лівобережжі, гідно продовжувати надбання славетних учених і збирачів фольклору:

І.І.Срезневського, А.Л.Метлинського, О.О.Потебні, М.Ф.Сумцова, Д.І.Багалія, П.Г.Богатирьова, Г.М.Хоткевича та інших видатних учених, які вивели харківську історичну і фольклорно-етнографічну школу на рівень європейського визнання.

У 20-30-ті роки нашого сторіччя на Слобожанщині плідно працювали учні М.Ф.Сумцова - В.П.Ступницький, П.Г.Богатирьова - О.І.Стеблянка, які гідно підтримали естафету харківської етно-фольклористичної традиції.. Шістдесяті та сімдесяті роки нашого сторіччя характеризуються відновленням фольклористичних досліджень, активізацією збиральницької та репрезентативної практики, зокрема в галузі аутентичного фольклору. Згідно з харківською культурною традицією провідну роль в цьому процесі посіли студенти і викладачі середніх і вищих навчальних закладів. Ще в минулому сторіччі центром таких досліджень був Харківський університет. У сучасному розвитку фольклористики як складової частини народознавчого вивчення, теорії і історії культури провідного значення набуває активна діяльність гуманітарних вузів: Харківської державної академії культури, Інституту мистецтв, Педагогічного університету, Гуманітарної академії та Політехнічного університету, вихованцем якого був Г.М. Хоткевич.

Помітно активізувалася збиральницька робота, значну допомогу якій надав Обласний центр народної творчості. Від ентузіазму перших поодиноких збирачів (О.І.Стеблянка у Харкові, М.М.Губського у Валківському районі, П.Г.Жадана у Красному Куті, В.В.Дубравіна на Сумщині, М.Міхно на Луганщині) харківська фольклористика міцніше набувала рівня стабільних, чітко запланованих дослідницьких комплексів.

Першою у цьому напрямі почала працювати фольклорна студентська експедиція Харківської консерваторії у 1974 році. Її душею й ініціатором був видатний український композитор, професор В.Т.Борисов. Фактично тоді розпочався якісно новий етап фольклорно-збиральницької діяльності на Харківщині; з ініціативи В.Т.Борисова було засновано перший у Харкові вузівський кабінет фольклору при консерваторії. Протягом наступних років практика проведення фольклорних студентських експедицій увійшла до навчального процесу інших гуманітарних вузів. Студенти охоче збирали пісенний і словесний фольклор Харківщини, Полтавщини, Сумщини, Луганщини, Донеччини. Позитивною особливістю цього етапу є те, що значення народнопісенних традицій та оповідальних жанрів й нині проводиться на рівні сучасних вимог фольклористичної науки кінця ХХ сторіччя, а саме: у комплексі обрядової та локально-звичаєвої культури слобожанських осередків. Зібрані в експедиціях матеріали фондуються у кабінетах, фольклорних лабораторіях гуманітарних навчальних закладів та, звичайно, в обласному центрі народної творчості.

Кабінет фольклору інституту мистецтв у 1979-1991 роках здійснив велику роботу: обстеження стану сучасної народнопісенної традиції

Куп'янського, Великобурлуцького, Дворічанського, Борівського, Шевченківського районів Харківської області, Старобільського та Троїцького районів Луганської області. Оброблені характеристичні дані про стан побутування фольклору; проведена паспортизація накопиченого матеріалу; простежена часова та географічна еволюція як окремих пісennих зразків, так і репертуару загалом.

У 1992 році у Харківському державному інституті культури створено лабораторію фольклору та етнографії Слобідської України за сприяння декана нового факультету народної художньої творчості, доцента В.З.Фрадкіна. Лабораторія є активним осередком збиральницької та систематизаторської роботи студентів, забезпечує проведення курсів фольклорної практики. Упродовж 1992-1996 років за участю викладачів кафедри народного співу та музичного фольклору було проведене обстеження фольклорно-виконавських осередків та пісennих ареалів активного чи активізованого побутування звичаєво-обрядової культури та народного виконавства у Борівському, Валківському, Дергачівському, Золочівському, Нововодолазькому, Куп'янському, Первомайському, Шевченківському районах Харківської області та частково на Сумщині. Основні принципи збиральницької роботи - комплексність, орієнтованість на подальше творче відтворення традиції, зокрема набули практичного виходу у розробці комплексної науково-дослідницької теми кафедри «Музичний фольклор Слобожанщини». Матеріали проведених експедицій обсягом більше 2,5 тисяч записів склали основу наявного фонофонду лабораторії фольклору та етнографії Слобожанщини і мають самостійну науково-фактологічну цінність.

Ще у 1995 р. в межах підготовки до проведення у Харкові Міжнародного фестивалю традиційної народної культури «Покуть» по селах північно-західної Харківщини відбулася комплексна міжнародна фольклорно-етнографічна експедиція «Муравським шляхом», керував якою відомий етнограф, письменник В.Т.Скуратівський. В ній взяли участь ст. викладач кафедри народного співу та музичного фольклору ХДАК В.М.Осадча, доцент кафедри А.В.Гуріна, студенти ХДАК - активісти СНТ В.Тарасюк, Н.Олійник. За підсумками роботи цієї видатної експедиції В.М.Осадча написала статтю до збірки фольклорних та етнографічних матеріалів «Муравським шляхом», А.В.Гуріна підготувала до друку докладну статтю, присвячену особливостям обрядового фольклору в системі сучасної народнопісенної традиції. Друга експедиція «Муравським шляхом» відбулася 1997 року в межах підготовки до II Міжнародного фестивалю «Покуть» за участю В.М.Осадчої та Н.Олійник. Видані за допомогою керівництва Харківської державної академії культури матеріали цього унікального для нашого регіону фольклористичного збиральницького заходу містять узагальнення комплексних польових досліджень традиційної народної

культури північно-західної Харківщини за маршрутом експедиції (села Богодухівського, Краснокутського, Валківського, Нововодолазького районів - 157 сеансів запису в 53 населених пунктах).

До активної збиральницької та дослідницької роботи залучали студентів суміжних кафедр академії. У 1993-1995 рр. фольклорно-етнографічну практику пройшли більше 70 студентів кафедри режисури. Крім групових виїздів по вивченню обрядової та святкової традиції сіл Валківського, Золочівського, Ізюмського, Первомайського, Харківського, Шевченківського районів Харківщини, студенти самостійно виїздили в Сумську, Полтавську, Луганську, Черкаську, Миколаївську, Закарпатську області і подали вельми змістовний матеріал для нашої лабораторії фольклору та етнографії.

Напружена робота колективу кафедри та лабораторії сприяла активізації збиральницької та науково-дослідницької діяльності студентів, а також забезпечила навчальний процес унікальними зразками фольклору Слобожанщини та інших регіонів, елементами народного одягу, рушниками, предметами старовинного і сучасного народного побуту.

Активна участь викладачів у експедиційній діяльності сприяла конкретизації лекційних курсів, збагатила репертуар та роботу фольклорних ансамблів. Ансамбль «Горлиця» під керівництвом А.В.Гуріної став лауреатом Українського конкурсу навчальних фольклорних колективів (1994), а згодом - дипломантом Міжнародного фестивалю традиційної народної культури «Покуть» (1996). Учасники ансамблю «Співаймо» (керівник - В.М.Осадча) стали лауреатами П'ятого ювілейного фестивалю сучасної пісні та музики «Червона рута-97», здобули диплом Міжнародного фестивалю «Покуть» (1996).

З матеріалами лабораторії фольклору та етнографії члени СНТ (нині - аспіранти ХДАК) І.Щербина, О.Дейнека, зав. лабораторією Н.Харченко та співробітник обласного управління культури, здобувач ХДАК Н.Олійник підготували більше 15 наукових публікацій, успішно виступали на конференціях і симпозіумах різних рівнів.

Посилюється фольклорно-просвітницька діяльність викладачів кафедри та випускників ХДАК. У червні 1988 року, долаючи численні перешкоди з боку керівних «інстанцій» - обкому партії та відділу культури - кафедра при дійовій підтримці В.М.Шейка (проректора з наукової роботи) здійснила майже неможливе - організувала і провела міжнародну наукову конференцію, присвячену 50-річчю з дня розстрілу Г.М.Хоткевича та 110-річчю з дня його народження. В.М.Осадча брала активну участь у 9 міжнародних наукових конференціях і симпозіумах, І.С.Польський - у 4, А.В.Гуріна - у 3.

У 1994 році в інституті відбулася широкомасштабна наукова конференція (міжнародна) «Культура України - історія і сучасність», на якій розглядалися проблеми сучасної фольклористики.

Національно-пізнавальні процеси, пов'язані зі становленням нової суверенної Української держави, закономірно відбилися на структурі і напрямі навчального процесу Харківської державної академії культури. Так, у 1993 р. факультет культурно-освітньої роботи був реорганізований, на його базі виник факультет народної художньої творчості. У 1997 р. від названого факультету відокремився факультет народного музичного мистецтва, науково-методичний напрям якого має передусім фольклористичне забарвлення.

Отже, напередодні свого ювілею Харківська державна академія культури є одним із найважливіших центрів фольклорного процесу на Слобожанщині.